Föräldraansvar – vårdnad och umgängesrätt

Sverige

1 Vad innebär den juridiska termen "föräldraansvar" i praktiken? Vilka rättigheter och skyldigheter har den som har föräldraansvar?

”Föräldraansvar” omfattar bl.a. rättigheter och skyldigheter i samband med omsorgen om barnets person och egendom, t.ex. frågor som rör vårdnad om barn, barn boende, umgänge med barn och förmynderskap

Med vårdnad avses det juridiska ansvaret för barnets person. Vårdnadshavaren har en rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter, till exempel var barnet ska bo och vilka skola barnet ska gå i. Vårdnadshavaren ansvarar för att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran blir tillgodosett. Barnets vårdnadshavare ansvarar också för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt ska bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I takt med barnets stigande ålder och utveckling ska vårdnadshavaren ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

2 Vem är det i allmänhet som har föräldraansvaret för ett barn?

Vanligtvis är det barnets föräldrar eller en av dem som är vårdnadshavare. Om barnets föräldrar är gifta med varandra när barnet föds, har föräldrarna automatiskt gemensam vårdnad om barnet. Gifter sig föräldrarna först senare, får de genom äktenskapet automatiskt gemensam vårdnad. Om ett barns föräldrar inte är gifta med varandra när barnets föds, står barnet under moderns vårdnad. Föräldrarna kan dock på ett enkelt sätt – genom en registrering – få gemensam vårdnad. Den förälder som inte är vårdnadshavare kan också väcka talan i domstol om att få gemensam vårdnad eller ensam vårdnad om barnet.

3 Kan en annan person bli utsedd i föräldrarnas ställe om de är oförmögna eller ovilliga att utöva sitt föräldraansvar över sina barn?

I vissa fall kan vårdnaden om ett barn flyttas över från ett barns föräldrar eller en av dem till en särskilt förordnad vårdnadshavare. En sådan överflyttning kan bli aktuell om en förälder gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför en bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. En överflyttning kan också bli aktuell om en eller båda föräldrarna är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden om barnet.

4 Hur fastställs föräldraansvaret för framtiden om föräldrarna skiljer sig eller separerar?

Om föräldrarna skiljer sig, fortsätter den gemensamma vårdnaden utan att domstolen behöver fatta något beslut om det i samband med skilsmässan. Om någon av föräldrarna vill få en ändring i vårdnaden måste de begära att den gemensamma vårdnaden upplöses.

Om någon av föräldrarna vill få en ändring i vårdnaden kan frågan om vårdnad avgöras i domstol. Barnets föräldrar ska ha deltagit i ett informationssamtal vid socialnämnden innan de inleder en tvist i domstol om vårdnad, boende och umgänge (se även avsnitt 6 nedan).

Är föräldrarna ense om en ändring kan de reglera frågan i ett avtal, utan medverkan av domstol. För att vara giltigt ska ett sådant avtal godkännas av socialnämnden. Detsamma gäller för frågan om hos vem av föräldrarna barnet ska bo hos och hur umgänget med den andra föräldern ska utformas.

5 Om föräldrarna sluter ett avtal om föräldraansvar, vilka formella krav måste vara uppfyllda för att avtalet ska vara rättsligt bindande?

Avtalet ska vara skriftligt och undertecknas av båda föräldrarna. Det ska dessutom godkännas av socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört.

6 Vilka alternativ finns det för att lösa konflikten utan att gå till domstol om föräldrarna inte kan komma överens om föräldraansvaret?

Kommunen har, genom socialnämnden, en skyldighet att erbjuda föräldrar samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor rörande vårdnad, boende och umgänge (samarbetssamtal). Samarbetssamtal är frivilliga, de förutsätter således att båda föräldrarna gemensamt efterfrågar samtal. Om föräldrarna kan enas i frågor om vårdnad, boende och umgänge kan de skriva ett avtal som efter socialnämndens godkännande får samma betydelse som en dom i domstol.

Från och med 1 mars 2022 måste barnets förälder i regel först ha deltagit i informationssamtal hos kommunen för att det ska vara möjligt att inleda en process i domstol. Det innebär att föräldrarna i första hand ska vända sig till kommunen för att försöka lösa konflikten med hjälp av kommunens socialnämnd (ofta en avdelning som kallas familjerätten). Det är socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört som ansvarar för att informationssamtal kan hållas. I informationssamtalen ska föräldrarna få relevant information som syftar till att de ska hitta den lösning som är bäst för barnet i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Föräldrarna ska, som utgångspunkt, erbjudas samarbetssamtal och efter behov erbjudas eller vägledas till stöd och hjälp i annan form. Efter samtalet utfärdas ett så kallat samtalsintyg som används om föräldrarna ändå inte kommit överens och väljer att väcka talan i domstol. Om föräldrarna (efter informationssamtal) vänder sig till domstol kan domstolen hänvisa dem till socialnämnden för samarbetssamtal, om sådana samtal inte tidigare har genomförts och domstolen bedömer att det finns förutsättningar för samförståndslösningar. Har föräldrarna genomfört samarbetssamtal, men inte kommit överens, kan domstolen i stället utse en person att medla mellan föräldrarna. Domstolen har en generell skyldighet att verka för samförståndslösningar i mål om vårdnad, boende och umgänge.

7 I vilka frågor kan en domare fatta beslut om barnet om föräldrarna går till domstol?

Domstolen kan besluta om vårdnad (ensam eller gemensam vårdnad), barnets boende (vem av föräldrarna barnet ska bo hos eller om barnet ska bo växelvis hos föräldrarna), och umgänge (barnets rätt till umgänge med den förälder som barnet inte bor hos).

8 Om domstolen beslutar att en förälder ensam ska ha vårdnaden om barnet, innebär det att han eller hon kan fatta beslut i alla frågor som rör barnet utan att först samråda med den andra föräldern?

Den förälder som har ensam vårdnad om barnet har rätt att ensam besluta om barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren behöver inte samråda med den andra föräldern eller ha dennes godkännande i dessa frågor. Barnet har dock rätt till umgänge med den andre föräldern och vårdnadshavaren har en skyldighet att tillgodose denna rätt. Vårdnadshavaren har även en skyldighet att till den andre föräldern lämna upplysningar som kan underlätta umgänget med barnet.

9 Om domstolen bestämmer att föräldrarna ska ha gemensam vårdnad om ett barn, vad innebär det i praktiken?

Gemensam vårdnad innebär att föräldrarna tillsammans ska besluta om barnets personliga angelägenheter. Utgångspunkten är att föräldrarna måste enas i alla frågor som rör barnet. Oenighet i frågor om umgänge och barnets boende kan dock avgöras av domstol (se ovan).

10 Till vilken domstol eller myndighet ska jag vända mig om jag vill göra en ansökan om föräldraansvar? Vilka formella krav måste vara uppfyllda och vilka handlingar ska jag bifoga till min ansökan?

En förälder kan väcka talan i frågor om vårdnad, boende eller umgänge vid den tingsrätt där barnet har sin hemvist. Om det inte finns någon behörig tingsrätt är Stockholms tingsrätt behörig. Frågor om vårdnad, boende och umgänge kan också tas upp i ett mål om äktenskapsskillnad.

En stämningsansökan ska vara skriftlig och egenhändigt undertecknad av käranden eller dennes ombud. Ansökan ska innehålla uppgifter om parterna, ett bestämt yrkande, dvs. vad man vill att domstolen ska döma till, bakgrunden till yrkandet, en uppgift om de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis samt en uppgift om sådana omständigheter som gör domstolen behörig. De skriftliga bevis som åberopas bör ges in tillsammans med ansökan.

11 Vilket förfarande ska tillämpas i sådana fall? Finns det något brådskande förfarande?

Frågor om vårdnad, boende och umgänge är indispositiva.

Rent allmänt gäller att frågor om vårdnad, boende och umgänge ska handläggas skyndsamt. Domstolen får besluta interimistiskt om vårdnad, boende och umgänge. Ett interimistiskt beslut kan t.ex. avse frågan var barnet ska bo under tiden tvisten pågår och gäller för tiden till dess att frågan har avgjorts genom ett beslut som har vunnit laga kraft.

Även om det inte finns någon särskild formell ordning för speciellt skyndsam handläggning av frågor om vårdnad, boende och umgänge görs i varje enskilt fall en bedömning av hur brådskande ärendet är.

12 Kan jag få rättshjälp för att täcka kostnaderna för förfarandet?

I mål om vårdnad, boende och umgänge är huvudregeln att vardera parten står för sina egna rättegångskostnader.

Rättshjälp kan beviljas om förutsättningarna för detta är uppfyllda.

13 Går det att överklaga ett beslut om föräldraansvar?

En tingsrätts dom eller beslut om vårdnad, boende eller umgänge får överklagas till hovrätten. För att hovrätten ska ta upp överklagandet till prövning krävs dock först att prövningstillstånd beviljas.

En hovrättens dom eller beslut får överklagas till Högsta domstolen. För att Högsta domstolen ska ta upp överklagandet till prövning krävs prövningstillstånd.

14 I vissa fall kan det vara nödvändigt att göra en ansökan till en domstol eller till en annan myndighet för att få ett beslut om föräldraansvar verkställt. Vilket förfarande ska tillämpas i sådana fall?

Det går att verkställa domar, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge. Verkställighet söks hos tingsrätten i den ort där barnet har sin hemvist. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågan om verkställighet upp i Stockholms tingsrätt.

Tingsrätten kan besluta om olika åtgärder. I första hand söker man vanligtvis få barnet överlämnat på frivillig väg. Går inte det, kan rätten i sista hand besluta om vite eller hämtning. Ett vitesföreläggande innebär att den som har hand om barnet hotas med att få betala en kännbar summa pengar, om inte han eller hon lämnar ifrån sig barnet. Hämtning är en mycket ovanlig åtgärd som bara beslutas om det inte går att lösa situationen på något annat sätt och för att undvika att barnet lider allvarlig skada. Det innebär att polisen hämtar barnet och överlämnar det till vårdnadshavaren.

15 Hur får jag ett beslut om föräldraansvar som har meddelats i en annan medlemsstat erkänt och verkställt i den medlemsstat där jag bor?

I vissa fall gäller Bryssel II-förordningen. För de avgöranden där förordningen är tillämplig gäller som utgångspunkt att avgörandet erkänns och i förekommande fall är verkställbart utan något särskilt förfarande.

I andra fall gäller för de länder som har tillträtt 1980 års Europarådskonvention och 1996 års Haagkonvention dessa konventioner. Ansökan om verkställighet enligt 1980 års Europarådskonvention görs i den tingsrätt i den ort där barnet har sin hemvist. Ansökan om verkställbarhet enligt 1996 års Haagkonvention görs i tingsrätt.

För avgöranden som är eller har förklarats verkställbara i Sverige kan en ansökan om verkställighet göras, se avsnitt 15.

16 Till vilken domstol i den medlemsstat där jag bor ska jag vända mig för att överklaga erkännandet och verkställigheten av ett beslut om föräldraansvar som meddelats av en domstol i en annan medlemsstat? Vilket förfarande är tillämpligt i sådana mål?

I vissa fall gäller Bryssel II-förordningen. För de avgöranden där förordningen är tillämplig gäller som utgångspunkt att avgörandet erkänns och i förekommande fall är verkställbart utan något särskilt förfarande. Det finns dock möjlighet att i Sverige ansöka om att ett sådant utländskt avgörande inte ska erkännas eller verkställas i Sverige. Det finns också möjlighet att ansöka om en förklaring att det inte finns grund för att vägra ett erkännande av ett utländskt avgörande. Ansökan görs till tingsrätten.

Tingsrättens beslut i en fråga om vägran av erkännande eller verkställighet enligt Bryssel II-förordningen kan överklagas till hovrätten, vars beslut i sin tur kan överklagas till Högsta domstolen.

I övrigt får en invändning om att ett avgörande inte gäller eller inte är verkställbart göras i de fall där frågan aktualiseras.

17 Vilken lag tillämpas i föräldraansvarsfrågor om barnet eller parterna inte bor i den medlemsstaten eller har olika medborgarskap?

Huvudregeln är att lagen i det land där barnet har hemvist tillämpas.

Den här webbsidan hör till portalen Ditt Europa.
Du får gärna lämna synpunkter på innehållet

Your Europe
This webpage is part of an EU quality network

Senaste uppdatering: 06/09/2022
De nationella versionerna av sidan sköts av respektive kontaktpunkt. Översättningarna har gjorts av EU-kommissionen. Det är möjligt att översättningarna ännu inte tar hänsyn till eventuella ändringar som de nationella myndigheterna har gjort. Varken det europeiska rättsliga nätverket eller kommissionen påtar sig något som helst ansvar för information eller uppgifter som ingår eller åberopas i detta dokument. För de upphovsrättsliga regler som gäller för den medlemsstat som ansvarar för denna sida hänvisas till det rättsliga meddelandet.